

ՍՈՂՈՄՈՆ ԹԵՀԼԵՐՅԱՆԻ ՄԻ ՆԱՄԱԿԸ

Երիտասարդ թուրքերի իթթիհատական կուսակցության պարագլուխ Թալիաթի, Էնվերի, Ջամալի և այլոց կողմից 1915 թվականի ապրիլի 24-ին կազմակերպվում են արևմտահայ ժողովրդի տեղահանությունները և մասսայական ջարդերը: Ջարդերից մի կերպ փրկվում է Երզնկայի շրջանի Բագաոիճ գյուղացի Սողոմոն Թեհլերյանը (1896—1960 թթ.) և փախչում, միանում է թուրքերի դեմ կռվող հայերի խմբին: Կռվի ընթացքում նա սրունքից վիրավորվում է: Կաղալով բարձրանում է լեռները և պատռապարվում բարի քուրդ մի ընտանիքի մոտ: Ապաքինվելուց հետո ծախված անցնում է Պարսկաստան, միանում ռուսական բանակին, մտնում զորավար Անդրանիկի (1865—1927 թթ.) ջոկատը, մասնակցում թուրքերի դեմ նրա վարած կռիվներին, ապա ազատվում բանակից և 1916 թվականին գնում Երևան, Էջմիածին և Թիֆլիս: և ուր մի ժամանակ սովորում է Ներսիսյան դպրոցում (ուրիշ առարկաների հետ սովորում է նաև ռուսերեն լեզուն): Սողոմոն Թեհլերյանն ապա մեկնում է Հյուսիսային Կովկաս, ծանոթանում տեղի սովետական իշխանության ղեկավարների հետ: Այնուհետև անցնում է արտասահման և 1921 թվականի մարտի 15-ին (հին տոմարով) հեղինում սպանում հայ ժողովրդի դահիճ Թալիաթ փաշային, և որի համար էլ դատի են ենթարկում նրան: Բայց դատավարության ժամանակ արդարանում է նա, ապա անցնում Հարավսլավիա, իսկ հետո՝ Ամերիկա և իր վերջին օրերը անցկացնում Սան-Ֆրանցիսկո քաղաքում:

1916 թվականի հունիսի 26-ին Սողոմոն Թեհլերյանն Էջմիածին եղած ժամանակ մի

նամակով դիմում է Էջմիածնի միաբանության անդամ, ակամավոր հայագետ, հետազայում Կիլիկիայի Գարեգին Հովսեփյան կաթողիկոսին (1867—1952 թթ.), որով խնդրում է Էջմիածնի որբանոց ընդունել որբ մի պատանու:

Համաշխարհային առաջին պատերազմի ծանր տարիներին (1914—1917 թթ.), քաղհեղափոխության և գիտական աշխատանքներից, Գարեգին վարդապետ Հովսեփյանը վարում է նաև Էջմիածնի հայկական մորաքանդ որբանոցի վարիչի պարտականությունը: Որբանոցում հավաքում, խնամում և դաստիարակում էին 1915 թվականին երիտասարդ թուրքերի կառավարության կողմից կոտորածներից փրկված հայ, եզդի և ասորի երեխաների:

Սողոմոն Թեհլերյանի՝ Գարեգին վարդապետ Հովսեփյանին ուղղած հիշյալ նամակից պարզվում է, որ Ս. Թեհլերյանը 1916 թվականին որոշ ժամանակ աշխատել է «Քաղաք միություն» կոչված խնուս քաղաքի որբանոցի հսկիչ: Կոտորածներից մի կերպ փրկված երեխաներին հավաքում էին հիշյալ որբանոցում և նրանց տեղափոխում Կովկաս: Երեխաներից փոքրերին պահում էին որբանոցում, իսկ մեծերին՝ ազատ արձակում իրենց ցանկացած տեղերում աշխատելու համար: Նամակից պարզվում է, որ Կովկաս են տեղափոխվել 500 երեխա, որոնց թվում եղել է Մշո դաշտի Թիլ գյուղացի որբ մի տղա, որի քուրդ ազգականներին կոտորում են երիտասարդ թուրքերը, իսկ նա մի կերպ փախչում և փրկություն է գտնում բարի քուրդ մի ընտանիքում մինչև ռուսական մարդասեր և փրկարար բանակի մոտքն այդ վայրը: Ս. Թեհլերյանը թա-

խանձագին խնդրում է Գարեգին վարդապետ Հովսեփյանին, որ այդ տղային ընդունի որբանոց, որը ամաշկոտ և վտիտ լինելու պատճառով որբանոցից դուրս այժմ ապրել չի կարող: Հավանական է, որ Գարեգին վրդ. Հովսեփյանը հարգում է Ս. Թեհլերյանի խնդիրը և տղային ընդունում որբանոց:

Ստորև հրատարակում ենք Ս. Թեհլերյանի հիշյալ նամակը: Կարծում ենք, այն օգտակար կլինի նշանավոր հայրենասերի կյանքը և գործունեությունը ուսումնասիրողների համար:

Ա.Վ.ԵՏԻՔ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆԻ ԱԴԱՄՅԱՆ

Արժանապատիվ տեր Գարեգին հայր վարդապետ

Ստորագրյալ Ձերդ անարժան ծառան լինելով, կուգամ խոնարհաբար Ձերդ սուրբ Աջը համբուրելով մի բան խնդրել, որը Ձեզ հալսում եմ բերանացի, բայց իմ ներկայացած պարագայիս երկար ժամանակ չունենալով Ձեզ բացատրել խնդրի մանրամասն պարագաները, ստիպված եմ սույն խնդրագիրը նամակովս հայտնել:

Աղերսագին կերպով պիտի խնդրեի Ձեզանից որ՝ այն Մշեցի¹ որբը որն որ ալսօր Ձեր գրասենյակի մեջ ներկայացավ Ձեզ, հրամայեիք որ ընդունեին տեղիս որբանոցում: Նրա տարիքը 13 է, Մշո դաշտի Թիլ գյուղից² մի ազնիվ ընտանիքի զավակ է որուն բոլոր պարագաները³ կոտորվել են անցյալ տարի Մշո ընդհանուր կոտորածին, իսկ ինքը մնացել է մի բարյացակամ քյուրդ ցեղապետի մոտ մինչև Մուշի գրավվելը:

Իրավ է, հաստատում եմ, որ դրանց նման երեխաներ իբր գաղթական նպաստ ստանալով և աշխատելով կարող են մի կերպ ապրի, սակայն այս երեխան երբեք այդ արիությունը չունի, այնքան փափկափրտ ու ամաշկոտ է, որ Ձեզ հավատացնում եմ եթե օրերով սոված լինի, ոչ մեկու չի համարձակիր հայտնել և մի պատատ հաց ուզել: Այսօր երբ Դուք ասացիք որ չեք կարող որբանոցում ընդունել, այդ թույլից սկսեց արտասվել և մինչև հիմա չի դադարում. ուզեցի ինձ հետ տանել ճաշարան, բայց չուզեց գալ և արտասվելով երանի է տալիս այն օրերին, որ ապրել է քյուրդների մոտ և նախընտրում է ապրիլ անցյալ այդ մի տարվան գերիի կյանքը և ոչ ներկայի կյանքը:

Գուցե իմ ասածները Ձեզ համար ավելորդաբանություններ լինեին. բայց ես պարտականություն եմ համարում մի երկրորդ անգամ էլ դիմում ընել Ձերդ արժանապատ-

վության այս խնդրի մասին. որովհետև երախային լավ ծանոթ եմ և խիղճս տանջելու է զիս երբ այդպիսի մի մաքուր երախա ձգեմ ալստեղ, և հենց դրա համար խնդրում և աղերսում եմ Ձերդ արժանապատվությունից, որ նկատի առնեիք Ձեր ծառային աղերսանքը:

Ծառանիդ՝ մի ժամանակ Քաղաք. միության Խնուսի որբանոցին հսկիչ լինելով՝ բոլոր որբերից՝ որոնք փոխադրված են Կովկաս նույն կոմիտեի միջոցով, ծանոթ եմ և, որոնց թիվը հասնում է 500-ից ավելիի, բոլորին էլ տեսած ու ապրած եմ հետները և սրանով կարող եմ ասել, որ այսպիսի խոնարհ և համեստ երախաներ շատ հազվագյուտ էին: Քաղաք. միության Խնուս-Մուշի լիազոր պ. Ռուբեն Տեր Միհայանը ուզում էր հիշյալ որբը իր մոտ պահել, բայց որովհետև երախան ուզում էր ուսանիլ, դրա պատճառով պ. Ռուբենը ուղարկեց Խնուսից որպեսզի երախային ուսմունքի բեղմնավոր ժամանակները պարսպը չվատնրվին:

Ես անենայն սիրով ինձ հետ տանելու էի մինչև Թիֆլիս, այնտեղ մի որևէ որբանոցում տեղավորելու, բայց դժբախտաբար իմ դրամական պարագաներս չեն ներում, և ոչ մի տարբեր միջոց էլ չունիմ:

Ձերդ սուրբ Աջը համբուրելով և աղերսելով կապալատիմ ու կհուսամ որ չպիտի մերժեիք անարժան ծառանիդ:

Սպասելով Ձերդ կարգադրության

Սողոմոն Խ. Թեհլիրյան

Էրզրումի նահանգի Երզնկա գավառից:
26/6—1916 թ.

Վաղարշապատ

(Հայկ. ՍՍՀ Միհայանների սովետին առընթեր Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտ (Մատենադարան), Գարեգին կաթողիկոս Հովսեփյանի արխիվ, թղթ. 95, վավ. 564)

¹ Բնագրում՝ Մուշեցի:

² Բնագրում՝ գիլից:

³ Այսինքն՝ ազգականները: